

DOI: 10.31866/2617-2674.2.1.2019.170855

УДК 792.024.3-051+791.636]:111.852(6)

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ АФРИКАНСЬКОЇ ЕСТЕТИКИ
ХУДОЖНИКОМ-ГРИМЕРОМ ДЛЯ ЇЇ ВТІЛЕННЯ В ТЕАТРІ ТА КІНО****Зоя Кравченко**

заслужений працівник культури України, старший викладач кафедри оперної підготовки;

e-mail: selestina1976@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9476-480X

Національна музична академія ім. П. І. Чайковського, Київ, Україна

Ключові слова:Африка;
грим;
краса;
шрамування**Анотація**

Мета дослідження – огляд та аналіз матеріалів щодо поняття краси в африканських племенах та порівняння цих стандартів для кращого втілення певних елементів на сцені та кіноекрані. **Методологія дослідження** базується на дослідному методі (для визначення специфіки стандартів краси засобом аналізу літературних джерел, фото, науково-популярних програм тощо); методі аналізу (для вивчення практичного досвіду та подальшому використанні отриманих матеріалів щодо естетичних символів – на театральних підмостках та екрані); порівняльному методі (для розуміння відмінностей поняття африканського прекрасного з точки зору європейців). **Наукова новизна дослідження** полягає в розгляді недослідженої специфіки розуміння прекрасного африканськими племенами й застосуванні цих специфічних знань на сцені та в кіно. Також проаналізовано, що на українському мистецькому ґрунті африканські мотиви та африканський колорит використовувалися неодноразово, але лише як розуміння чогось дикого та маловідомого, екзотичного. Поняття відмінностей розуміння краси саме окремих племен Африки та їх естетично-територіальних відмінностей не знайшли свого зображення на українських підмостках. Також вперше досліджено такі візуальні характеристики африканської краси як – шрамування. **Висновки.** Систематизація африканських символів краси та відмінностей цих символів за територіальними та племінними ознаками надасть можливість використовувати отриману інформацію для більш точного зображення африканського побуту в театрі та кіно. Адже одним із критеріїв зображення реалістичності життя на сцені та екрані – є точність і деталізація, що безперечно впливає на якість кінцевого продукту (вистави, кінопостановки, телепрограми тощо).

Для цитування:

Кравченко, З. (2019). Дослідження елементів африканської естетики художником-гримером для її втілення в театрі та кіно. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво, 2(1), с.24-32.

Постановка проблеми

Мистецтво гриму відіграє одну з провідних ролей у створенні художнього образу в музично-театральних тво-

рах. Сучасний театр характеризується яскравими технічними засобами, а також палітрою виразних можливостей мистецтва гриму; історичною правдивістю створених образів – завдяки ши-

рокому використанню інформаційних технологій у з'ясуванні особливостей життя і побуту різних народів, їх ментальності, відмінностей у розумінні естетичних ідеалів краси.

Мета дослідження – огляд та аналіз матеріалів щодо поняття краси в африканських племенах та порівняння цих стандартів для кращого втілення певних елементів на сцені та кіноекрані.

Виклад основного матеріалу

Одним із найбільш цікавих, своєрідних та суперечливих аспектів розуміння естетичної категорії прекрасного є розуміння стандартів краси африканськими племенами. Цей аспект сприйняття стандартів краси та, загалом, розуміння прекрасного в африканських народностей – є недостатньо вивченою категорією у європейському суспільстві, хоча в останні роки інтерес до даної культури проявився у багатьох видах мистецтва, у тому числі й музичному театрі. Так, в художніх реконструкціях старовинних опер Д. Б. Люллі «Кадм і Герміона», Ж. Ф. Рамо «Галантні Індії», К. Монтеверді «Орфей» та ін. у втіленні ритуально-обрядових дій застосовуються елементи африканського або дикунського колориту, який завдяки тривалій ізоляції від цивілізаційних процесів зберіг ознаки побуту, звичаї та обряди прадавньої культури певного регіону. У творі українського композитора Т. Бачул «Game-X, або подорож у музичному просторі», прем'єра якого відбулася 29 листопада 2013 року у Київському муніципальному академічному театрі опери та балету для дітей та юнацтва, африканський колорит можна спостерігати в костюмах, пластиці, горловому співі та гримі.

Доцільно зазначити, що презентацію африканської тематики можна спостерігати й в кінематографі. Так, зокрема у стрічках «Мільйони років до нашої ери», «Дві стріли», «Поїдемо до Америки», «Міклухо-Маклай» у науково-популярних фільмах «У пошуках Мінги. Племена Хамар і Каро», «Плем'я Самбуру. Африка. Кенія» та ін. Ступінь історичної достовірності, автентичності створення художніх образів на африканську або прадавню тематику у творах мистецтва спонукала до наукового пошуку провідних дослідників у царині особливостей прикрашання людини гримом, масками, татуваннями тощо відповідно до специфіки ритуально-обрядових дій. Так, еволюцію елементів сценічного гриму від мисливського маскування та маски до художнього оформлення ритуально-обрядових дій досліджував А. Д. Авдєєв (1964). Особливості прикрашання обличчя і тіла в залежності від побутових обставин і функціонального призначення заходу (розваги, ритуально-обрядові дії, сакральні дії тощо) розглядав німецький вчений, етнограф Ю. Ліпс (2003) Специфіку прикрашання обличчя і тіла у відповідності до функціональних особливостей танцю в контексті первісного мистецтва досліджувала Е. Корольова (1977).

Однак, поза їх увагою залишилося з'ясування відмінностей розуміння краси різними народами на стадії зародження цивілізації, що збереглася у деяких народів Африки, Австралії, Океанії, Південної Америки, які в результаті довготривалої ізоляції від іншого світу зберегли побут, звичаї та обряди, характерні для прадавнього суспільства. Визначення характерних особливостей прикрашання людського обличчя та тіла в культурі різних народів країн Африки надалі можуть бути стилізовані до сучас-

них режисерських інтерпретацій музично-театральних творів з африканським або прадавнім колоритом.

Теоретичним підґрунтям статті стали дослідження істориків, етнографів ХІХ – початку ХХ сторіччя таких, як Гросе Е. (2011), Е. Б. Тейлора (1989), Г. Шурца (2010), книжка Т. Поленової «Найдивніші звичаї й традиції народів світу» (2011). Аналітичною базою статті стали зокрема відеоверсії опер Ж. Б. Люлли «Кадм і Герміона» (режисер-хореограф Л. Бенджамін), Ж. Ф. Рамо «Галантні Індії» (режисер А. Щербань), К. Монтеверді «Орфей» (режисер Ж. Дехло), мюзиклу «Game-X, або подорож у музичному просторі» (режисер В. Хоменко), науково-популярні фільми про звичаї та побут народів Африки.

Грим здавна покликаний робити людину вродливішою, підкреслювати її кращі якості або ж приховувати недоліки. Існують й сакральні традиції прикрашання обличчя, тіла. Так, африканці любили прикрашати свої тіла з найдавніших часів. Про це можна судити, зважаючи на наскельні малюнки в печерах Тассилін – Аджера, Сахара (яким 8-9 тисяч років), де тіла зображених людей вкриті орнаментом. Ця любов збереглася і донині. Малюнки на тілі – це не просто краса, за словами дослідниці Т. Поленової «вони можуть нести й змістовне значення: вказувати на соціальний статус, походження і навіть віру. Так, тіло африканського воїна, вкрите спеціальною фарбою, має стати менш вразливим для ворога» (2011, с.68). Фарба на тілі також покликана відлякувати злих духів. Вважається, що церемоніальний орнамент під час ритуалу переносить особу із реального життя до світу духів, захищає від негативного впливу та створює зв'язок із пращурами. В деяких племенах Африки прикрашають

тіло малюнками тільки під час особливих випадків – весілля, скорботи, церемонії ініціації. Існують такі африканські племена, де малюнки на тілі наносять постійно свіжі.

Розпис по тілу глиною (Кенія, Східна Африка)

Плем'я Кікую (Кенія, Східна Африка)

Колір малюнку має символічне значення, як правило в кожному племені – свої кольори й власне розуміння їх змісту. Наприклад, червоний колір крові,

для багатьох груп Центральної Африки є символом життя, радості та здоров'я. Знахарі розмальовували тіла хворих червоною фарбою, аби стимулювати життєві сили. А от для племені Ашанті із Гани або Бакуба із Заїру червоний – це колір скорботи.

Білий колір – для багатьох африканських племен символізує зв'язок із духами пращурів (для одних племен – зі злими духами, для інших – дружніми). Білий колір часто використовується в церемоніях ініціації, де він символізує чистоту. У багатьох народів під час цього обряду батька близнюків також покривають білою фарбою, тим самим виділяючи його з-поміж інших і підкреслюючи його наближене положення та зв'язок із потойбічними силами, результатом дій яких і пояснюється народження двійнят.

Використання кольорів у розмальовуванні тіла регламентоване віком. Червоний та білий – перші кольори, які дозволені для використання дітям віком від восьми років. Коли хлопчик стає підлітком, додається жовтий, а чорний дозволяється використовувати тільки після проходження ініціації. Тих, хто використовує кольори не за віком можуть покарати.

Раз на рік у племені Водабе, Нігер, проходить свято Геєревол, під час якого влаштовується «парад женихів». Молоді хлопці, користуючись нагодою, зовсім не жаліють сил та фарби, аби мати привабливіший вигляд, та, відповідно, справити враження на дівчат. Обличчя вони вкривають щільним шаром фарби, аби досягнути найпривабливішого ефекту: шкіра висвітлюється, вздовж носа наноситься смуга, аби візуально звужити його, ділянка навколо очей та рота затемнюється, аби підкреслити білизну очей та зубів.

Хлопець племені Водабе (Нігер)

Молоді чоловіки із племені Сурма, південно-західна Ефіопія, кілька разів на рік збираються для проведення дуелі на палицях донга. З такої нагоди на тіла та обличчя наноситься особливий орнамент, у представників різних поселень він свій. Малюнок покликаний підкреслити фізичні переваги того чи іншого учасника і, звичайно ж, справити враження на дівчат.

Хлопець із племені Сурма (Ефіопія)

Ще одне плем'я, що проживає у південно-західній Ефіопії – Каро. Особливий малюнок на тіло наноситься під час переходу з однієї вікової групи в іншу. Для виконання ритуальних танців наноситься малюнок, що символізує різних тварин: плями на грудях та спині – леопард, вузькі смуги над очима – антилопа, рисочки на ногах – шакал.

Чоловік племені Каро (Ефіопія)

Чоловік племені Каро (Ефіопія)

Чоловік племені Каро (Ефіопія)

У племені Нуба, Судан, існує традиція наносити малюнки один одному. Цим займаються всі чоловіки, віком від 17 до 30 років. Орнамент ніколи не повторюється. Відбувається своєрідне змагання, під час якого малюнки виносяться на розсуд племені. Невдах публічно висміюють за погано підібрані кольори або неохайно виконані узори.

Молоді хлопці племені Ксхоса, Південна Африка, як пише Тейлор Є. Б. проводять по кілька місяців віддалено від дому. Це частина ритуалу ініціації. Вони проходять «обряд обрізання, кожен день покриваючи своє тіло білою фарбою, розмовляючи особливою – ритуальною мовою. Хлопці в цей час споживають тільки певну, дозволена їжу. Білий колір в даному випадку символізує очищення й особливий перехідний статус» (1989, с.47).

У племені Лома, Гвінея, тіла розфарбовують лише жінки. Під час обряду ініціації дівчата запрошують художника. Кожна родина хоче привернути увагу, аби саме у їх дитини був найкрасивіший орнамент. Малюнок наноситься чорною

фарбою, іноді з невеликим вкрапленням білого кольору.

Жінка племені Лома (Гвінея)

Один з видів прикрашення тіла – шрамування. Це давня традиція, яка за словами дослідника А. Г. Штурц – до сих пір практикується серед деяких племен Австралії, Нової Гвінеї, а найбільше – серед племен Західної Африки. «Візерунки зі шрамів на тілі мають свою мову. Вони можуть розповісти про приналежність особи до тієї чи іншої етнічної групи, про сім'ю власника шрамів, про його вік» (2018, с.41). У багатьох племенах шрами гарантують успіх у протилежної статі: чоловік або жінка, не прикрашені орнаментом зі шрамів, вважаються не гарними боягузами, що не наважились стерпіти біль.

Послідовність появи орнаменту на тілі та його дизайн регламентуються традицією. Так, в деяких племенах Гаанда (Нігерія), шрами дівчаткам починають наносити вже з п'яти років. Спочатку малюнок наноситься на животі, через певні

проміжки часу додаються малюнки на чолі, передпліччі, талії, стегнах. Всього – вісім ділянок тіла, після чого дівчинка вважається готовою до заміжжя.

А от у племені Нуба, в Судані, жінок прикрашають шрами протягом всього життя. Шрами зображують їх життєві етапи. Перші насічки роблять дівчатам у віці 10 років. Візерунки наносять на талію. Пізніше, коли дівчинка дорослішає, прикраси наносять на ділянку грудей. Потім, під час народження дітей, візерунки додають на спину, руки та ноги.

Жінка племені Нуба (Судан)

У племені Бетамаррайб, у Беніні, перші шрами наносять дітям, віком 3 років. Якщо дитина померла до шрамування, її навіть не хоронять на кладовищі, оскільки не вважають за члена племені. Візерунок, що наноситься, визначають по тому, як впадуть п'ять мушель. Вважається, що ними керує душа дитини, яка і вказує який дизайн підійде саме їй. Представники племені прикрашають шрами не лише тіла, але й обличчя.

Людина племені Бетамаррайб (Бенін)

Чоловіки племені Шиллук із Судану прикрашають чоло ланцюжком із бусиноподібних шрамів, а чоловіків племені Табва із Заїру можна впізнати за низкою довгих смуг, що пересікають щоки та чоло.

Чоловіки племені Шиллук (Судан)

«Техніка нанесення шрамів практично однакова в усіх племенах: гачком або ж колючкою піднімається шкіра, а потім надрізається. Процес болючий» (Штурц, 2018, с.14). Іноді в рану втирається зола. Потрібно мати неабиякий досвід і вміння, аби шрами були потрібного розміру та форми. Це, своєрідне мистецтво.

Висновки

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що африканське

мистецтво розпису по тілу та шрамування мають глибоке історичне коріння. Малюнок має сакральне значення, його розмір та колір регламентовані віком особи, яку прикрашають. Це, окрім прикраси, своєрідний паспорт для тих, хто близький до природи та вміє «читати» такі малюнки. В статті розглянуто особливості розуміння естетичної категорії прекрасного з точки зору африканських народів. Визначено особливості гриму, малюнків, татуювання, шрамування у різних африканських племен, з'ясовано їх функціональне призначення. Проаналізовано характер їх застосування відповідно до певних життєвих ситуацій. Визначено специфіку трансформації африканського мистецтва розпису по тілу, татуювання та шрамування в сучасних версіях музично-театральних творів з африканським або первісним колоритом.

Отже, кожний африканський регіон має свої визначені культурні та естетичні відмінності. Для відтворення на сцені або на екрані побуту життя (особливо племінного) африканців, потрібне досконале володіння історичним та культурним матеріалом. Особливо важливою в цьому сенсі є робота гримера. Адже для достеменного втілення сценічного або кінообразу, майстер вивчає регіональні особливості побуту африканців (кольору, малюнкового розпису тіла, шрамування). Для відтворення елементів шрамування майстер-гример використовує складний грим із застосуванням матеріалів на кшталт гумозу. Використання всіх візуальних елементів африканського побуту дасть можливість глядачеві зануритися і відчувати справжню реалістичність побуту певного регіону Африки.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Авдеев, А.Д., 1959. *Происхождение театра. Элементы театра в первобытно-общинном строе*. Москва: Искусство.
- Авдеев, А.Д., 1964. *Маска и ее роль в процессе возникновения театра*. Москва: Наука.
- Гроссе, Э., 2011. *Происхождение искусства*. Перевод с немецкого языка. 2-е изд. Москва: Либроком.
- Королева, Э.А., 1977. *Танец, его происхождение и методы исследования*. Кишинев: Штиинца.
- Липс, Ю., 2003. *История древних цивилизаций. Нравы и обычаи разных народов*. Киев: Амадей.
- Поленова, Т., 2011. *Самые удивительные традиции и обычаи народов мира*. Ростов на Дону: Феникс.
- Тейлор, Э.Б., 1989. *Первобытная культура*. Перевод с английского языка. Москва: Политиздат.
- Штурц, А.Г., 2018. *Дикие племена Африки. Жизнь и особенности туземцев*. Москва: Наука.
- Шурц, Г., 2010. *История первобытной культуры*. Перевод с немецкого языка. В: Т. 2: Материальная и духовная культура. Москва: Красанд.

REFERENCES

- Avdeev, A.D., 1959. *Proiskhozhdenie teatra. Elementy teatra v pervobytno-obshchinnom stroe* [The origin of the theater. Elements of the theater in the primitive communal system]. Moscow: Iskusstvo.
- Avdeev, A.D., 1964. *Maska i ee rol v protsesse vzniknoveniia teatra* [The mask and its role in the process of the emergence of the theater]. Moscow: Nauka.
- Grosse, E., 2011. *Proiskhozhdenie iskusstva* [The origin of art]. Translation from German. 2nd ed. Moscow: Librokom.
- Koroleva, E.A., 1977. *Tanets, ego proiskhozhdenie i metody issledovaniia* [Dance, its origin and methods of research]. Chisinau: Shtiintca.
- Lips, Iu., 2003. *Istoriia drevnikh tsivilizatsii. Nrawy i obychai raznykh narodov* [History of ancient civilizations. The customs and customs of different nations]. Kyev: Amadei.
- Polenova, T., 2011. *Samye udivitelnye traditcii i obychai narodov mira* [The most amazing traditions and customs of the peoples of the world]. Rostov on Don: Feniks.
- Teilor, E.B., 1989. *Pervobytnaia kultura* [Primitive culture]. Translation from English. Moscow: Politizdat.
- Shturtc, A.G., 2018. *Dikie plemena Afriki. Zhizn i osobennosti tuzemtcov* [Wild tribes of Africa. Life and features of the natives]. Moscow: Nauka.
- Shurtc, G., 2010. *Istoriia pervobytnoi kultury* [History of primitive culture]. Translation from German. In: Vol. 2: Materialnaia i dukhovnaia kultura. Moscow: Krasand

ИЗУЧЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ АФРИКАНСКОЙ ЭСТЕТИКИ ХУДОЖНИКОМ-ГРИМЁРОМ ДЛЯ ЕЁ ВОПЛОЩЕНИЯ В ТЕАТРЕ И КИНО**Зоя Кравченко**

Заслуженный работник культуры Украины, старший преподаватель кафедры оперной подготовки;
e-mail: selestina1976@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9476-480X
Национальная музыкальная академия им. П. И. Чайковского

Аннотация

Цель работы – обзор и анализ материалов относительно понятия красоты в африканских племенах и сравнительная характеристика этих стандартов для лучшего воплощения определённых элементов

на сцене і на кіноекрані. **Методологія дослідження** базується на опытном методі (для определения специфики стандартов красоты посредством анализа литературных источников, фото, научно-популярных программ и т. д.); методі аналізу (для изучения практического опыта и дальнейшем использовании полученных материалов относительно эстетических символов – на театральных подмостках и экране); сравнительном методі (для понимания различий понятия африканского прекрасного с точки зрения европейцев). **Научная новизна исследования** заключается в изучении неисследованной специфики понимания прекрасного африканскими племенами и применении этих специфических знаний на сцене и в кино. Также проанализировано, что украинскими режиссёрами африканские мотивы и африканский колорит использовался неоднократно, но лишь в качестве понимания чего-то дикого и малоизвестного, экзотического. Понятие различий понимания красоты именно отдельных племен Африки и их эстетическо-территориальных различий не было отражено на украинских подмостках. Также впервые исследованы такие визуальные характеристики африканской красоты как – шрамирование. **Выводы.** Систематизация африканских символов красоты и различий этих символов относительно территориальных и племенных признаков даст возможность использовать полученную информацию для более точного отражения африканского быта в театре и кино. Ведь одним из критериев отображения реалистичности жизни на сцене и экране – являются точность и детализация, что бесспорно влияет на качество конечного продукта (театральные спектакли, кинопостановки, телепрограммы и т. д.).

Ключевые слова: Африка; грим; красота; шрамирование

STUDYING THE ELEMENTS OF AFRICAN ESTHETICS BY MAKEUP ARTIST FOR THEIR IMPLEMENTATION IN THEATER AND CINEMA

Zoia Kravchenko

Honored Culture Worker of Ukraine, Senior Lecturer at the Department of Opera Training;
e-mail: selestina1976@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9476-480X
Petro Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine

Abstract

The purpose of the study is to review and analyze materials regarding the concept of beauty in African tribes and the comparative characteristics of these standards for the best implementation of certain elements on the stage and on the silver screen. **The research methodology is based** on an experimental method (to determine the specificity of beauty standards through the analysis of literary sources, photos, popular science programs, etc.); the method of analysis (for the study of practical experience and further use of the materials obtained regarding aesthetic symbols on the theatrical stage and screen; comparative method (for understanding the differences of African concept of beauty from the point of view of Europeans). **The scientific novelty of the study** lies in the study of the unexplored specifics of beauty understanding by African tribes and application of this specific knowledge on stage and in movies. It was also analyzed that the Ukrainian directors used African motifs and African coloring repeatedly, but only as a way of understanding something wild and little-known, exotic. The concept of differences of beauty understanding of the particular individual tribes in Africa and their aesthetic-territorial differences was not reflected on Ukrainian stage. Also such visual characteristics of African beauty as scarification was investigated for the first time. **Conclusions.** Systematization of African symbols of beauty and the differences of these symbols regarding territorial and tribal characteristics will make it possible to use the information obtained to more accurately reflection of African life in theater and cinema. Indeed, one of the criteria for displaying realistic life on the stage and on the screen is accuracy and details, which undoubtedly affects the quality of the final product (theatrical performances, film productions, TV programs, etc.).

Keywords: Africa; makeup; beauty; scarification

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.